

COPIII STRĂZII

NARCISA FORNEA

The author is performing a highly documented analysis of the dramatic problem represented by the so-called "children of the street" within the present Romanian society.

1. Complexul cauzal

După decembrie 1989 societatea românească a fost supusă unor transformări fundamentale la nivelul economic și social-politic, schimbări care nu au avut numai efecte pozitive, ci au contribuit la evidențierea sau chiar apariția unor fenomene de patologie socială în care sunt implicați copiii și adolescenții.

În prezent România se confruntă cu o serie de probleme economice și sociale care afectează condițiile de trai și de educație a copiilor, determinând apariția fenomenelor de comportament deviant. În contextul social românesc problema „copiilor străzii” a devenit prioritară după 1990, datorită manifestării ei vizibile și a implicațiilor sociale grave pe care le are.

Unul dintre elementele politicii sociale, caracteristice epocii anterioare anului 1989, care a dus la apariția fenomenelor de devianță în rândul copiilor a fost și politica demografică. Acțiunea legilor care o susțineau, au determinat, în anumite circumstanțe, deteriorarea climatului afectiv al familiei. Efectul a fost, printre altele, abandonarea unui număr considerabil de copii în orfelinate sau case de copii, unde datorită climatului educațional și afectiv necorespunzător, mai puține fiind semnificative condițiile materiale, s-a creat o atmosferă nici pe departe asemănătoare cu cea dintr-o familie normală.

În prezent consecințele negative ale acestor tipuri de procese sociale declanșate în trecut, s-au combinat cu efectele schimbărilor economice și sociale de tranziție printre care:

- scăderea nivelului de trai în special pentru familiile cu mulți copii (accentuarea stării generale de sărăcie);
- lipsa unor modalități viabile de protecție socială a acestor temelii defavorizate socio-economic, ceea ce contribuie la perpetuarea stării de marginalizare în care se află;
- scăderea autorității mediului școlar și a instituțiilor cu rol în asigurarea controlului social;
- degradarea continuă a climatului civic, dezorientarea morală și normativă explicabile pentru o societate aflată într-o perioadă de restructurări sociale.

Dintre sursele fenomenului social „copii străzii” pot fi amintite două, care se desprind ca fiind deosebit de semnificative și pentru faptul că fac trimitere la cauzele majore ale fenomenului:

a) familiile cu grave deficiențe structurale și funcționale;

b) neglijența sau lipsa de preocupare a instituțiilor, care în mod normal și firesc au în sarcina lor grija pentru copii care nu mai au părinți (din diverse motive, de la deces, până la stare de detenție prelungită) sau ai căror părinți au fost decăzuți din drepturi.

În perioada 1990-1993 s-a putut evidenția faptul că majoritatea dintre acești copii provin din familii în care dezinteresul pentru soarta propriului copil merge până la situația limită, în care copilul este lăsat să-și poarte singur de grijă (de la procurarea hranei până la un loc unde să doarmă).

În general este vorba de familii în care există următoarele tipuri de probleme:

— carențe de ordin structural (părinți decedați, divorțați, familii constituite legal sau nu), cu consecințe grave pentru suportul material, dar și moral-afectiv al copilului;

— relații intrafamiliale instabile care dezechilibrează și sistemul de relații în care intră copilul;

— statutul socio-cultural modest al părinților, mulți dintre ei, prezentând dificultăți de adaptare la noile realități socio-economice;

— disfuncții economice (sunt familii numeroase cu mai mult de 3 copii, în care veniturile sunt insuficiente și administrate deficitar);

— lipsa de coeziune afectivă sau morală a părinților;

— consumul frecvent de alcool, ceea ce dezechilibrează financiar familia și duce la apariția conduitei agresive față de copii (apar astfel grave carențe afective, concretizate în instalarea unui regim de severitate exagerată, de la certuri și bătăi nejustificate, până la agresiuni corporale grave).

— existența manifestărilor antisociale în familie, părinții cu antecedente penale;

— lipsa de supraveghere comportamentală, educațională a copiilor (părinții nu se interesează de situația școlară a copiilor, sau manifestă o atitudine ostilă față de oricare mediu educațional, încât nu dau voie copiilor, să meargă la școală — cazurile de acest gen sunt foarte frecvente în familiile de romi).

Sinteza datelor obținute, referitoare la situația familială a confirmat ipotezele și totodată a demonstrat că într-adevăr *familia* este unul dintre principalii factori cauzali ai devianței în rândul minorilor.

Deși aproape jumătate dintre acești copii (42%) (este vorba de eșantionul luat în discuție) provin din familii legal constituite (deci, care teoretic s-ar înscrie în limitele normalității), totuși relațiile intrafamiliale nu sunt nici pe departe armonioase; procentul ridicat care indică certuri grave, bătăi frecvente, neînțelegeri, conflicte, demonstrează că mediul familial nu le-a oferit acestor copii o atmosferă normală, în care se puteau dezvolta. Faptul că cealaltă jumătate a minorilor au familii concubine și cu părinți recăsătoriți, divorțați constituie una din motivațiile fenomenului „copiii străzii”. Este surprinzător faptul că un foarte mic procent dintre acești copii (sub 5%) provin din familii, în care ambii părinți au decedat.

De altfel reiese clar din cercetările efectuate că acești copii sunt în stradă „datorită problemelor din familie”. Acestea se particularizează astfel:

— violența tatălui natural sau a tatălui vitreg (concubin);

— alcoolismul unuia din părinți (în special tatăl);

— mamă decedată, tatăl acoolic;

- tatăl decedat, mamă grav bolnavă;
- mamă decedată, tatăl în detenție;
- fără mijloace de subsistență.

O parte din acești copii s-au refugiat la bunici, frați mai mari, alte rude sau au fost trimiși în case de copii. Adaptarea aici, este un proces foarte anevoios, mai ales pentru faptul că ei au fost obișnuiți cu o familie. În acest caz părăsirea casei de copii se explică.

Deci la nivelul vieții de familie, care influențează direct comportamentul copilului, este *relația lui cu părinții*.

Comportamentul agresiv, de multe ori nejustificat al părinților (în special al tatălui) duce la părăsirea familiei (în ultimă instanță). De aici și cauza pentru care refuză să se întoarcă acasă (chiar dacă există dorința). Neavând sentimentul că este „acceptat” de propria familie, copilul nu se mai lasă condus și îndrumat, devine brutal, violent, căutând să se simtă în siguranță prin conduite agresive în orice mediu social.

Analiza condițiilor materiale ale familiilor copiilor devianți conduce la concluzia că majoritatea dintre ei provin din familii numeroase (cu până la 11 frați). Tatăl, în calitate de susținător de familie lucrează (52%), cealaltă jumătate include șomeri, fără ocupație, pensionari pe caz de boală, comerț stradal, vagabondaj etc.

Dacă studiile referitoare la nivelul de trai și dimensiunile sărăciei indică cu claritate că familiile de salariați, cu un număr de peste 5 membri se află în proporție ridicată sub pragul de sărăcie sau la nivelul minim de subsistență, se pune întrebarea: cum trăiesc familiile copiilor de care ne ocupăm? Peste 46% din familiile acestora nu reușesc să facă față necesităților zilnice (nu pot asigura hrana necesară, nemaivorbind de îmbrăcăminte sau alte trebuințe), iar 10% sunt în situații deperate.

În majoritatea acestor familii se consumă alcool, ceea ce scade și mai mult venitul și așa precar al gospodăriei respective. Nici nu se mai pune problema unor bunuri de strictă necesitate din dotarea gospodăriei sau chiar locuinței, ca stare igienico-sanitară. De obicei este vorba de locuințe degradate, fără confort, în care promiscuitatea atmosferei din familie conturează un complex de motive ce-l alungă pe copil în stradă (faptul că locuiesc în aceeași cameră până la 7-8 persoane (adulți și copii) este semnificativ).

Este explicabil de ce astfel de condiții de viață (locuință, venituri, dotare, număr mare de persoane dintr-o cameră atât de dificil de suportat, să constituie premise ale apariției dorinței de evadare. Dacă mai adăugăm la aceasta relațiile încordate dintre părinți, alcoolismul, antecedente penale ale părinților sau rudelor apropiate, sau faptul că și în prezent unii părinți sunt arestați, este de înțeles că însuși *modelul familial*, în ansamblu este cel care generează comportamentul deviant. 30% dintre familiile minorilor din stradă prezintă prin ambii părinți sau numai printr-unul antecedente penale.

Corelat cu nivelul scăzut de instruire al părinților este atitudinea lor față de aspectul educațional. Se explică astfel indiferența lor față de abandonul școlar al copiilor, sau față de rezultatele lor slabe la învățătură. Unii dintre părinți chiar îi determină pe copii să abandoneze școala pentru a cerși (fenomenul se manifestă în prezent în familiile de romi).

De altfel 40% din minori, motivează că au părăsit școala datorită problemelor din familie. În general, această categorie de părinți cuprinde persoane incapabile să înțeleagă necesitatea școlarizării, importanța educației în general, pentru ca propriul copil să se manifeste comportamental corect în viața socială.

S-au întâlnit cazuri în care părinții motivează ostilitatea față de continuarea școlii, prin aceea că în prezent, copilul nu ar avea nevoie de studii pentru câștigarea banilor. Este semnificativ acest tip de atitudine pentru perioada pe care o traversăm, datorită devalorizării unor valori educaționale, având o influență extrem de negativă pentru evoluția socială în ansamblu. Dacă în general se pune la îndoială existența unei subculturi a sărăciei, în special pentru evitarea etichetărilor sociale, considerăm că nu există nici un dubiu în ceea ce privește manifestările patologice ale sărăciei. Se poate demonstra incidența proceselor sociale patologice de toate tipurile în rândul familiilor sărace: boli fizice și psihice, dezmembrarea familiei, alcoolismul, violența, devianța comportamentală, criminalitatea.

Famiile de romi reprezintă o sursă distinctă pentru fenomenul „copii străzii”, atât prin aspectele modelului de viață, dar și pentru „socializarea negativă” pe care o realizează în grupurile din stradă copiii proveniți din aceste familii.

„Casele de copii” alcătuiesc mediul social în care copilul ar trebui să găsească ambianța psiho-socială din familiile normal constituite (ele pretind că constituie o variantă instituțională a soluțiilor de rezolvare a acestei probleme). Dar nu este nici pe departe așa ceva. La conștientizarea poziției sociale frustrante în care se află minorul, contribuie și relațiile conflictuale de aici (între minor și pedagog sau chiar între minori). În aceste condiții alege alternativa părăsirii acestui mediu și integrarea în grupuri de copii din stradă, unde cel puțin au sentimentul de libertate.

Ceea ce rezultă din mediile sociale schițate este copilul și adolescentul inadapdat social, cu vizibile forme deviante de comportament și atras cu ușurință în grupurile marginale cu trăsături specifice.

Surprinzător este că dorința lor de a fi la școală nu a dispărut, mai mult decât atât, îi preocupă și problema activității extrașcolare.

Este cunoscut faptul că de când nu mai sunt obligați să se ocupe de „copii problemă”, interesul lor pentru elevii care intră în această categorie a scăzut vizibil. Cu toate acestea, copiii își proiectează atașamentul profesorilor față de ei și de asemenea al colegilor. Este vorba desigur de dorințele lor neîmplinite în mediul educațional. Acesta este încă una din problemele sociale greu de rezolvat pentru viitorul apropiat, dat fiind faptul că, deși în noul proiect al legii învățământului este prevăzută obligativitatea învățământului gimnazial, totuși se constată diferențe semnificative între cifrele de înscriere și cele care indică terminarea anului de studii, respectiv, din care rezultă abandonul școlar.

În 1992 numărul elevilor care au abandonat școala sau repetat anul de studiu respectiv, a avut dimensiuni îngrijorătoare (la nivelul clasei a II-a, a IV-a, a V-a și a VII-a). Dacă ne amintim că vârsta copiilor din stradă se concentrează mai ales la categoria 12-14 ani și mai adăugăm și informațiile despre creșterea numărului minorilor până la 14 ani, care au săvârșit infracțiuni (peste 3400); putem susține că deficiențele sistemului de învățământ pot contribui la menținerea manifestărilor deviante și chiar infracționale ale copiilor și adolescenților. După terminarea clasei a VIII-a, 6% din populația școlară de această vârstă nu continuă studiile, (19.000) nu sunt înscriși nici la liceu, nici la școli profesionale, de ucenici sau complementare. Probabilitatea ca ei să devină devianți este foarte mare.

2. Descrierea situației și comportamentului „copiilor străzii”

Încercările de „portretizare” a acestor copii și adolescenți la „identificarea” lor și a proceselor în spațiu social. Rezultă următoarele:

— categoria de vârstă în jurul căreia se concentrează masiv fenomenul este 10-14 ani, cu tendința evidentă după 1991 de coborâre a vârstei spre cea de 8-10 ani;

— majoritatea copiilor provin din mediul urban, mediu cu o mai slabă coeziune socială decât cel rural (în general, au domiciliul stabil în orașul unde au fost descoperiți în stradă, sau au migrat din alte orașe, în special spre București);

— frecvența slabă la școală, repetarea unor clase (eșecul și abandonul școlar sunt coordonate majore ale situației lor școlare).

Pentru cei mai mulți dintre ei mediul școlar este ostil, obligațiile din școală li se adaugă insatisfacțiilor din familie. De asemenea participarea lor slabă la activități extrașcolare (excursii, spectacole, activități sportive), acolo unde au mai existat după 1990, demonstrează neintegrarea lor în mediul școlar (deși, culmea! ei și-o doresc).

— acești copii pot fi permanent în stradă, sau periodic (întreruperile fiind datorate ridicării lor din stradă de către organele de ordine și plasării în mediul de proveniență).

— motivele pentru care declară că au ajuns în stradă includ pe lângă cele enumerate mai sus și îndemnul prietenilor sau fraților mai mari;

— principalele modalități prin care și procură mijloacele de existență sunt: cerșetorie, muncă (vânzare de ziare, căratul mărfurilor, ștersul parbrizelor, furturi și prostituție);

— fiind integrat unui grup stradal câștigul obținut îl împarte cu cei din grup;

— cu banii obținuți își procură hrană, alcool, țigări și droguri (aurolac etc.).

Îndreptarea atenției spre astfel de produse indică starea contradictorie în care se află copiii;

— după ce sunt reținuți de poliție, copiii urmează o rută ce a devenit obișnuită: staționează pentru investigație 10 luni — până la 1 an în centrul de primire și triere minori, după care sunt trimiși după caz, fie în familiile din care provin, fie în casele de copii.

Revenirea lor în stradă atrage atenția asupra faptului că fenomenul devine cronic, iar societatea trebuie să găsească modalități eficiente de combatere:

— perimetrul social în care sunt găsiți copiii este constituit din gări, piețe, stații de metrou, parcuri și anumite locuri unde diverse persoane le aduc „aurolac”.

Copilul cunoaște astfel libertatea străzii, dar și rigorile ei prin integrarea lui în grupurile din stradă. Îi sunt satisfăcute curiozitatea și dorința de aventură, dar prin intermediul străzii pătrunde într-un mediu social specific, unde treptat începe să fie folosit și exploatat, în special de adulți interesați.

3. Eforturi de ameliorare. Agenți implicați

În plan social general se pune problema: cine se ocupă de acești copii, care ar fi modalitățile prin care ar putea fi recuperați?

Din toate acestea se trage concluzia că familia rămâne factorul determinant pentru comportamentul copilului și ar putea constitui un pilon de susținere a unor acțiuni sociale, care vizează diminuarea fenomenului deviant. În acest sens este semnificativ faptul că, poate cu mai multă luciditate decât factorii de răspundere (respectiv instituțiile destinate acestei

probleme sociale), copiii conștientizează că „centrelor de primire-triere minori”, chiar cele mai noi, precum și „căminele” puse la dispoziție de organisme neguvernamentale și dotate corespunzător, nu se pot compara cu un cămin, că nu le pot asigura sentimentul de securitate pentru viitor, decât cel mult periodic.

Aceste aspecte sociale atrag atenția asupra faptului că într-un fel, se poate ocupa o societate dezvoltată din punct de vedere economic și, respectiv, stabilă sub aspect politic de problemele acestor categorii de copii, prezenți în majoritatea statelor lumii și altfel o societate aflată în perioada de instabilitate socială, în care schimbările sociale au efecte neașteptate.

Unele măsuri au fost luate de instituțiile de stat cu preocupări în domeniul ocrotirii copilului la care s-au adăugat eforturile unor organizații neguvernamentale române sau străine.

Deficitar este faptul că nu există o corelație între programele ministerelor și departamentelor ce includ programe legate de minori, că în codul politicii sociale, ocrotirea minorului a fost, este și se pare că va rămâne pe planul secund.

Înțelegând că nu se pot alocă resurse financiare prea mari pentru soluționarea acestei probleme, cel puțin ar trebui revăzute posibilitățile de ajutorare a familiilor cu probleme grave materiale.

Școala și, în general, instituțiile cu profil educativ ar putea fi un alt pilon, măcar pentru stagnarea creșterii îngrijorătoare a numărului de minori, aflați în stradă accidental.

Soluții sunt multe, pentru rezolvarea acestei probleme posibilități s-ar crea dacă ar exista o legislație mai strictă și o preocupare mai serioasă din partea familiilor responsabile.